

РОЗДІЛ 9.

МОВНІ СИСТЕМИ: ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ В ПОЛІЕТНІЧНОМУ ТА ПОЛКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ

Отримано: 6 вересня 2019 року

Прорецензовано: 16 вересня 2019 року

Прийнято до друку: 23 вересня 2019 року

e-mail: Olenalysenko8@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-7(75)-174-176

Лисенко О. А. Іншомовні слова як різновид лексичної інтерференції. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75), жовтень. С. 174–176.

УДК 81'373.45

Лисенко Олена Анатоліївна,
кандидат філологічних наук, доцент
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ІНШОМОВНІ СЛОВА ЯК РІЗНОВИД ЛЕКСИЧНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ

У статті розглянуто іншомовні слова як різновид лексичної інтерференції. Проаналізовано різні підходи до визначення поняття мовної інтерференції, виділено її види та особливості. З'ясовано, що лексико-семантична інтерференція є наслідком мовних контактів і безпосередньо залежить від білінгва. Досліджено механізми проникнення іншомовних слів до мови-одержувача, причини їх укорінення. Підкреслюється, що лексичне запозичення – це творчий процес, а не механічне перенесення слова чи словосполучення з системи однієї мови до іншої, і мовний знак створюється носіями мови в міру необхідності. Зроблено висновок, що іншомовні слова є позитивним результатом лексичної інтерференції.

Ключові слова: іншомовні слова, запозичення, лексична інтерференція, мовні контакти, білінгв, мова-одержувач, мова-джерело.

Olena Lysenko,
Ph. D., Yaroslav Mudryi National Law University

FOREIGN WORDS AS A VARIETY OF LEXICAL INTERFERENCE

The article deals with foreign language words as a kind of lexical interference. Different approaches to defining the concept of language interference are analyzed, its types and features are defined. It has been found that lexical-semantic interference is the result of language contact and is directly dependent on bilingual. The mechanisms of penetration of foreign words into the recipient language and the reasons for their rooting are investigated. It is emphasized that lexical borrowing is a creative process, not a mechanical transfer of a word or phrase from one language system to another, and the language sign is created by native speakers as needed. The essence of changes in contact languages is determined by the ratio of their structures. The more the same or similar patterns, structural elements, roots, etc. in both languages, the more favorable conditions are created for the development of interaction processes. When borrowing, a foreign language affects the recipient's language system and is affected by that system. It is noted that not all phenomena of lexical interference are fixed in language. Only those elements of a foreign language that are inherent in the characteristics do not contradict the specifics of the units and the rules of the given language are rooted. Otherwise, they remain on the periphery of the system and subsequently either assimilate or disappear altogether. It is concluded that foreign words are a positive result of lexical interference, and borrowing foreign-language elements is a natural process inherent in all developed languages of the world, including Ukrainian.

Key words: foreign words, borrowing, lexical interference, language contacts, bilingual, recipient language, source language.

Постановка проблеми. На сьогодні в українському мовознавстві інтерференцію розглядають частіше у зв'язку з російсько-українськими мовними контактами, зокрема з тими негативними змінами, які відбулися в нашій мові протягом радянського періоду розвитку (суржик, неправильні граматичні форми слів, недотримання правил побудови словосполучень та речень). При цьому увага науковців зосереджується на розгляді міжмовної інтерференції як ознаки мовленнєвої культури двомовного індивіда. Наприклад, українсько-російська міжмовна взаємодія була об'єктом розгляду дисертаційних досліджень А. Карлінського [7], Г. Зимовець [5], О. Черемської [12], Т. Курохтіної [8] та ін. Загальним питанням запозичень у літературній мові присвячені дослідження У. Вайнраха, Е. Хаугена, В. Розенцвейга, Л. Крисіна, В. Дем'янова, Ю. Сорокіна, Ю. Жлуктенка, С. Семчинського, О. Муромцевої, В. Скачкової та ін.

Однак інтерференція є вищим багатоглядним і залежить від багатьох чинників, охоплює широкі мовний матеріал і має різні рівні свого вияву. Тому метою статті є дослідження одного з її аспектів – іншомовних одиниць як різновиду лексичної інтерференції, яка в свою чергу є наслідком мовних контактів і залежить від білінгва. Останнім часом відбулося різке зростання кількості запозичень в сучасній українській літературній мові й постало питання доцільності використан-

ня іншомовних одиниць у мовленні українців, тому вибір теми дослідження є **актуальним** та важливим. Ми спробуємо з'ясувати механізми проникнення запозичень та причини їх укорінення в українській мові.

Виклад основного матеріалу. Основи сучасної теорії мовних контактів та білінгвізму були закладені У. Вайнрахом та Е. Хаугеном, які вперше чітко сформулювали основні поняття та положення цієї галузі мовознавства. Протягом ХХ ст. їхні ідеї плідно розвивають такі мовознавці, як Б. Серебренников, Ю. Жлуктенко, О. Рот, Ю. Опельбаум, С. Семчинський та ін. Вони розглядають мовні контакти як явище, яке охоплює різноманітні мовні зв'язки, що виявляються на всіх лінгвістичних рівнях і встановлюються за певних історико-географічних, культурних, психологічних та інших умов між мовами незалежно від їхньої генеалогічної спорідненості чи типологічної близькості.

Спочатку мовознавці, які вивчали інтерлінгвістичні явища, здебільшого ставили собі за мету визначити джерело того чи іншого запозичення і не звертали уваги на сам процес взаємодії мов. Уперше обмеженість такого підходу була помічена лінгвістами празької школи (Р.Якобсон, М.Трубецькой та ін.), які запропонували типологічний підхід до мовних контактів з обов'язковим вивченням структурних співвідношень контактуючих мов. На сучасному етапі структурно-типологічний підхід до вивчення явищ взаємодії мов став основним.

Для того, щоб дві або більше мов почали взаємодіяти, вони повинні до такої міри наблизитися одна до одної, щоб між ними встановилися мовні контакти. Ці контакти можуть бути прямими (безпосередніми), коли носії двох мов вступають у безпосереднє спілкування. Поряд з цим у міжнародній практиці є досить поширеними й опосередковані інтерлінгвістичні зв'язки, які відбуваються через посередництво третьої мови.

За своїм характером, стійкістю та інтенсивністю мовні контакти поділяються на казуальні (тимчасові) та перманентні (довготривалі). Останні у свою чергу поділяються на зовнішні та внутрішні. За формою мовні контакти є природні, що виникають в умовах безпосереднього спілкування носіїв різних мов у процесі практичної діяльності, і штучні, що встановлюються у спеціально створених умовах (вивчення чужої мови в школі або іншій установі) [3, с. 38]. Характерною рисою наших часів є масове вивчення іноземних мов та широкий розвиток освіти й культури, отже роль штучної форми мовних контактів як підготовчого етапу до встановлення природних міжмовних зав'язків на сьогодні особливо зростає.

У той час, як зовнішні фактори й обставини зумовлюють напрямок мовного впливу та його інтенсивність, сама суть змін у контактуючих мовах визначається співвідношенням їхніх структур. Чим більше є в обох мовах однакових чи подібних моделей, структурних елементів, коренів та ін., тим більше створюється сприятливих умов для розвитку процесів взаємодії. Відповідно до цього Б. Горнунг виділяє такі основні типи мовної взаємодії:

1. Взаємодія неспоріднених мов, тобто мов зовсім різної структури, наприклад, російської і японської, англійської і арабської.

2. Взаємодія мов споріднених, але далеких за своєю граматичною будовою і словниковим складом, наприклад, англійської і української, які хоч і належать до індоєвропейської сім'ї, проте перша з них аналітична, а друга флективна.

3. Взаємодія близькоспоріднених мов, що зберегли подібну структуру, мають велику кількість спільних кореневих слів і однакових словотворчих елементів. Такого типу взаємодія спостерігається, наприклад, між російською, українською та білоруською мовами, або українською і польською, польською і чеською [2, с. 4]. Ця класифікація зручна тим, що в її основі лежать структурні співвідношення контактуючих мовних систем, що дає змогу встановити саме лінгвістичний характер процесів і явищ взаємодії мов.

Інтерференція є одним з етапів мовної процесу проникнення того чи іншого елемента або структурної риси в систему мови-одержувача. Існує декілька визначень явищ інтерференції. За словами Ю. Жлуктенка, інтерференція – це «всі зміни в структурі мови та в значеннях, властивостях і складі її одиниць, що виникають як наслідок її взаємодії з іншою мовою в ситуації мовного контакту» [3, с. 44]. В. Розенцвейг визначає інтерференцію як побудову довільної системи взаємодозначних відповідей між одиницями рідної і засвоєної мов, яка спричиняє реорганізацію структури мови [6, с. 62]. Залежно від того, в якій сфері мови спостерігаються ті або інші явища інтерференції, розрізняють фонетичну, граматичну та лексико-семантичну інтерференції. Зауважимо, що науковці розуміють інтерференцію не тільки як процес змін у мові, а і як наслідок цього явища.

У кожному окремому акті інтерференції контактуючі мови виступають у різній якості. Одна мова діє на іншу і є інтерферуючою, а друга мова зазнає впливу першої і є інтерферованою. Тому, коли розглядаються явища запозичення лексичного матеріалу, інтерферуючу мову часто називають мовою-джерелом, а інтерферовану – мовою-одержувачем.

Мовознавці по-різному розглядають лексико-семантичну інтерференцію та її види. Ю. Жлуктенко під лексичною інтерференцією розуміє всі зміни в словниковому складі, функціях і статусі лексичних одиниць, які виникають під впливом контакту з іншою мовою, і виділяє такі її типи:

1. Перенесення лексичних одиниць з однієї мови в іншу: а) використання іншомовного слова для даного конкретного повідомлення; б) запозичення іншомовного слова, тобто сприймання його іншою мовною системою як гетерогенного, але вже постійного елемента; в) інтеграція, тобто таке засвоєння іншомовного слова, за якого вже не відчувається його іншомовного характеру.

2. Зміни уживаності лексичних одиниць однієї мови за зразками іншої.

3. Лексичне калькування.

4. Зміна значення слова однієї мови за аналогією до обсягу значення ототожнюваного з ним слова контактуючої мови.

5. Лексична субституція, або семантичне заміщення [3].

С.В. Семчинський зміни в лексико-семантичній системі мови внаслідок лінгвістичної взаємодії називає семантичною інтерференцією і виділяє три її напрямки: безпосереднє запозичення лексичних одиниць однієї мови іншою, структурне калькування будови лексичних одиниць та семантичне запозичення [9, с. 15].

Е. Хауген, який розуміє запозичення (borrowing) дуже широко, як спрбу мовця відтворити засобами однієї мови ті моделі, які він вивчив в іншій мові, вживає цей термін на позначення більшої частини всіх лексичних інновацій, що спричинені мовним контактом, тобто всіх явищ лексичної інтерференції [11].

Слід відзначити, що хоча в науковій літературі зібрано значну кількість фактичного матеріалу з лексичної інтерференції з різних мов світу, типологічне дослідження цього матеріалу як слід не проведене, тому питання докладної класифікації типів лексичної інтерференції досі залишається не вирішеним. Ми дотримуємося класифікації Ю. Жлуктенка, яка, на наш погляд, є більш докладною.

Кожне запозичення, відбулося воно усним чи писемним шляхом, на початковому етапі завжди залежить від білінгва, людини, яка володіє двома мовами і починає вживати це іншомовне слово. «Зовсім не можна собі уявити (якщо мати на увазі випадки природного розвитку мови), – зазначав Б.О.Серебренников – щоб кожна мовна інновація відразу стала надбанням усієї мови в цілому; починаючи з імпульсу, вона поступово розширює свою сферу» [10, с.4]. У мові окремих білінгвів кожне явище інтерференції виникає спонтанно. Якщо аналогічна мовна ситуація повторюється, це явище інтерференції виникає знову. І тільки внаслідок частого повторення у мовленні багатьох двомовців певні явища інтерференції стають звичними, закріплюються в мові і починають передаватися іншим членам цього колективу, зокрема й одномовним. Несвідомо носії мови роблять по-своєму лінгвістичне співставлення двох мовних систем.

Таким чином, лексичне запозичення є одним із видів лексичної інтерференції, яка є наслідком взаємодії мов і бере початок у свідомості білінгва.

Зауважимо, що не всі явища лексичної інтерференції закріплюються в мові. Значна кількість фактів свідчить про те, що тільки ті елементи чужої мови можуть бути безпосередньо включені в систему мови, які за своїми характеристиками не суперечать специфіці одиниць та правилам даної мови. У противному разі вони залишаються на периферії системи і згодом або асимілюються, або взагалі зникають. Таким чином, між включенням мовних елементів у систему через асиміляцію або їх зникненням утворюється певний період, коли нові та питомі елементи співіснують у мові.

У сучасній німецькій мові є більше тридцяти суфіксів, які використовуються тільки в іншомовних словах. В англійській мові зберігаються іменники, які утворюють множину за моделлю латинської мови-джерела (наприклад: *corpus – corpora*, *locus – loci* та ін.). У німецькій мові є прикметники (*lila, rosa, prima, blige* та ін.), які не відмінюються, не утворюють ступенів порівняння, не мають похідних, і таким чином опиняються поза системою німецьких прикметників. В українській мові в опозиції до системи українських іменників опиняються незмінювані запозичення-іменники (типу *алібі, парі, поні*). Всі ці слова є неасимільованими запозиченнями, тобто елементами співіснуючих систем. Вони можуть зберегти свої специфічні ознаки протягом віків, що свідчить про тривалість та складність діахронних процесів взаємодії мов, пов'язаних з освоєнням іншомовних одиниць і моделей.

Лексичне запозичення є одним з найпоширеніших видів лексичної інтерференції. Лексика першою реагує на контакт з іншою мовою, хай навіть короточасний та поверховий. Елементи чужої мови з'являються в ній без будь-яких перешкод. Тому словниковий склад одностадно визначається найбільш проникливою ділянкою мови. «На основі лексичних запозичень, – відзначає В. Звєгінцев, – можна відтворити не лише історію взаємовідносин одного народу з іншим, а і їх характер» [4, с. 245].

Слід відзначити, що лексичне запозичення – це не механічне перенесення слова чи словосполучення з системи однієї мови до іншої. Динамічне розуміння мови як творчості в дусі О. Гумбольдта та О. Потебні доводить, що мовний знак створюється носіями мови в міру необхідності – часто не раз і в різних варіантах, поки стає більш чи менш прийнятним. Це стосується і запозичень. У пошуках надійних засобів для втілення нового поняттєво-семантичного змісту мовець може не лише спиратися на можливості власної мови, а й знаходити взірць для створення знака в тій чи іншій формі в мові іноземній. У випадку запозичення слова воно впливає на систему мови-одержувача і зазнає впливу цієї системи. Як вважають С. В. Семчинський та Ю. О. Жлуктенко, із запозичених слів виділяються нові фонемні або нові засоби словотвору, отже, не правомірно говорити про запозичення фонем чи афіксів як про самостійні явища. Відомо, що поява нової категорії слів в українській мові – невідмінюваних іменників – є наслідком їх запозичення. Це доводить, що лексичне запозичення може впливати на фонетичну, морфологічну чи словотворчу системи мови-одержувача.

Висновки. Таким чином, запозичення іншомовних елементів – це природний позитивний процес, притаманний усім розвиненим мовам світу. У зв'язку з європейською інтеграцією Україна засвоює новий міжнародний досвід, українська мова розширює контакти з іншими мовами, усе більше з'являється українців, які вільно володіють не тільки двома, а й трьома і більше мовами. Тому іншомовні лексеми активно використовуються для нових понять, предметів, явищ, сприяючи інтернаціональному характеру української мови. Запозичення були і залишаються найлегшим і продуктивним засобом для позначення нових понять науки й техніки. Іншомовні лексеми здебільшого якнайточніше відповідають основним вимогам до терміна: однозначні, короткі за формою, позбавлені емоційного та експресивного забарвлення. Багато із запропонованих фахівцями й лексикографами українських термінів не відповідає цим вимогам, тому запозичені терміни міцно вкорінюються і можуть навіть витіснити свої українські відповідники. Однак зауважимо, що якщо в терміносистемах використання іншомовних лексем доцільне й необхідне, то в загальнолітературній мові важливо дбати про її національну самобутність, дотримуючись рівноваги національних та інтернаціональних компонентів.

Література:

1. Вайнрайх У. Языковые контакты. Київ: Вища школа, 1979. 255 с.
2. Горнунг Б. В. К вопросу о типах и формах взаимодействия языков. Доклады и сообщения Ин-та языкознания АН СССР. Москва, 1952. № 2. С. 3 – 7.
3. Жлуктенко Ю. О. Мовні контакти. Проблеми інтерлінгвістики. Київ: Вид-во Київськ. ун-ту. 1966. С. 110–124.
4. Звєгінцев В. А. Очерки по общему языкознанию. Москва, 1962. 384 с.
5. Зимовець Г. В. Міжмовна інтерференція в умовах контактного білінгвізму (на матеріалі мови укр. діаспори): Дис.... канд. філол. наук: 10.02.15. Київ, 1997. 243 с.
6. Розенцвейг В. О языковых контактах. *Вопр. языкознания*. 1963. № 1. С. 57–66.
7. Карлинський А. Е. Основы теории взаимодействия языков и проблема интерференции: Автореф. дис.... докт. філол. наук. Київ, 1980. 48 с.
8. Курохтина Т. Межъязыковая интерференция в условиях близкородственного украинско-русского двуязычия: Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.03. Москва, 2010. 23 с.
9. Семчинський С.В. Семантична інтерференція мов. Київ, 1974. 256 с.
10. Серебренников Б. А. Теория волн И.Шмидта и явления языковой аттракции. *Вопр. языкознания*. 1957. № 4. С. 3–15.
11. Хауген Э. Языковой контакт. *Новое в лингвистике*. Вып. 6. Москва: Прогресс, 1972. С. 61–80.
12. Черемська О. С. Лексична та граматична інтерференція в сучасній українській літературній мові як наслідок українсько-російського білінгвізму: Автореф. дис....канд. філол. наук: 10.02.01 / ХДПУ. Харків, 2002. 24 с.